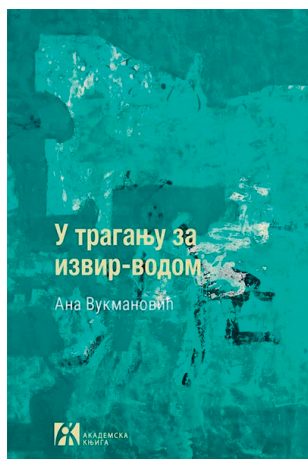

Приказ

Студија о симболици воде у јужнословенској усменој лирици

Ана Вукмановић, *У трагању за извир-водом: Сlike воде у јужнословенској усменој лирици*. Нови Сад: Академска књига, 2020, 292 стр.

У студији *У трагању за извир-водом: Сlike воде у јужнословенској усменој лирици* Ане Вукмановић осветљавају се традицијске представе воде у јужнословенској усменој лирици. Како се наводи у белешци, књига је резултат вишегодишњих ауторкиних бављења лирском поезијом и њених промишљања концептуализације простора, семантике и симболике воде Отуд се поједина поглавља књиге ослањају на делове ауторкиног магистарског рада *Вода у обредно-митском слоју народне лирике*, одбрањеног 2008. на Филозофском факултету у Београду, као и на делове ауторкине докторске дисертације под насловом *Значења и функције границе у свадбеној лирици*, одбрањене 2012. године на Филолошком факултету у Београду. Полазиште у овој монографији било је да се „прикажу културни концепти везани за простор, многозначност воде унутар просторних модела“, уз поштовање двострукости лирских песама – као „вербалног кода обреда и уметности речи“ (293).

Студија је издељена на седам поглавља: *Вода на почецима – света и песме*, *Песма о води – вода у језику усмене лирике*, *Фрагменти акватичких митопоетских представа*, *Водена граница*, *Животворна снага воде*, *Чиста и нечиста вода у усменој лирици* и *У сталном трагању*. У уводу ауторка прецизно излаже предмет проучавања и истиче да централни део корпуса чине песме забележене на територији данашњих држава – Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине и Црне Горе, а коришћени су и записи забележени на подручју Словеније, Македоније и Бугарске. Корпус се састоји од шездесет и шест публикација (двадесет и седам антологијских издања, двадесет и једне збирке, девет перио-

дичних публикација и седам етнографских издања). Записи песама обухватају велики временски распон, од помена воде у стиховима који датирају из 1462, па до новијих, из првих деценија двадесетог века. На крају студије налази се преглед цитиране грађе који показује њену географску и културну разнородност.

Ауторка трагање започиње идејом да је вода елемент људског света и да човек с њом успоставља непосредан контакт, из чега проистичу различите представе о води – води као митском прапочетку, извору живота, бићу коме се обраћа у басмама, природној сили која поседује разарајућу моћ, међи оностраног и оностраног. Већ у уводном тексту јасно је подвучена двојака природа воде, а ауторка прилаже бројне примере из усмене лирике који потврђују да различити контексти или пак само другачија атрибуција могу маркирати значење које одговара тренутку или сврси певања. То води увиђању да вода има специфичну позицију и у бинарном поимању света, где јој је место одређено међусобно комплементарним опозицијама. За разлику од неба и земље који имају сталну позицију у простору (горе – доле), вода нема никакве просторне координате и немогућности, те се јавља и као подземна, надземна, међу облацима, што ауторки даје додатни материјал за изврсне закључке о суштинској двострукости и граничној семантици воде у традицијској култури.

Другим поглављем отвара се насловом најављено трагање за семантиком воде, чији ће путеви водити кроз различите пределе значења. Трагање у усменој лирици почиње у језику, где вода образује метафоре којима се структурира свет и постоји као део формула у песама. Ауторка подвлачи да се значење воде формира у интеракцији искуства и традицијске слике света којој конкретне песме припадају. Прва издвојена формула је управо формула из наслова студије – *извир-вода*, а посебна пажња је посвећена првом запису лирског фрагмента који садржи слику девојке на води. Бројни примери и брзо, готово у реченици, дат преглед формула од примера до примера, уз бројне аналогије и компарације – одликују ауторкин метод и стил излагања у овом поглављу, али и у нареднима. Преглед се наставља анализом формула: *мутна вода*, *златна вода*, *хладна вода*, *студена вода* и другима, чије се значење сагледава у различитим контекстима, при чему се истиче и значај импровизације народног певача и избора унутар једног парадигматског ланца. Ауторка осликава и систематично излаже сложене семантичке ситуације маркираних и немаркираних сталних епитета, закључујући да се формуле прилагођавају песама, да нису завршени процеси, већ процес сам у коме су све време активирани традицијски и други контексти. Засебан део другог поглавља посвећен је улози формуле воде у композицији песама где се, поред

осталог, истиче да формула може постати композициони принцип када, понављајући се, образује матрицу песме.

Након испитивања поетских речи и бављења сажетим и посредним изразом усмене лирике, ауторка, у трећем поглављу, осваја митопоетску причу отварајући предео акватичког хаоса, поделе на хаос и космос. Издвојено се анализира митопоетска слика дрвета света као метафора космоса у коме вода заузима своју лиминалну позицију извирући из корена дрвета света или пак окружујући космичко острво које израња из првобитног океана. Ауторка у одабраним примерима поступно раздваја међусобна преплитања митопоетске представе и могућег обредног контекста, не губећи из вида слојевитост значења и сложеност усмене лирике. Вода се у различитим лирским записима испољава као фрагмент слике космоса, на основу чега ауторка указује да је вода једна од основних тачака универзума и граница између овог и оног света у обредном контексту.

Митска потрага доводи и до сусрета са водом као бићем, чудовиштем које прождире људе. Имајући на уму да је првобитни хаос акватички, ауторка претпоставља да је представа о води као чудовишту старија од представе акватичког чудовишта. Усмена лирика воду не представља као неман, али ауторка налази примере сачуваних рефлекса жртвених ритуала. У прегледу водених бића у словенским народним веровањима, ауторка даје богат каталог како божанских бића, тако и зооморфних водених појава, чудовишта и човеколиких водених духова. Као носиоце посебно сложеног односа са водом, ауторка издваја виле које настају од снега или су росом задојене, имају моћ да прелазе успостављене границе, могу да водом лече или трују. У овом делу студије се нарочито исказују ауторкино изврсно познавање различите теоријске литературе, еклектицизам и повезивање сложених семантичких, симболичких и ритуалних аспеката воде.

Значајно место у трећем поглављу заузима ауторкино разлагање и поступна анализа мотива наплаћивања преласка у доњи свет. У усменој лирици је овај мотив трансформисан у мотив бродарине, а плаћање прелаза чува се у обредно-обичајној пракси свадбеног обреда. Даљу трансформацију мотива ауторка уочава у сватовским песмама у којима се граница светова моделује као препрека на путу, а млада пролази кроз симболичко искуство смрти и као залог будућности плаћа бродарину не би ли приступила новој породици. Ово запажање је вредно јер двоструко осветљава биће на граници, повезујући ову слику са смрћу, али и са поновним рађањем.

У четвртој поглављу *Водена граница*, ауторка разматра позицију воде између светова и наглашава значај људске перспективе посматрања. Како су представе о води у претходним поглављима

представљене као променљиве и условљене контекстом, тако су и водене границе несталне, повезane са емоцијама људи, сазнањима и доживљајима о свету који их окружује. Посебна пажња посвећена је идеји прекорачења граница у усменој лирици. Прелази су тумачени у склопу интегралних делова обреда, а јунаци и јунакиње се по завршетку ритуала враћају реалном, свакодневном свету измењених идентитета. У претходном делу, говорећи о песмама у којима се појављује слика копна окруженог водом, ауторка наводи мотив колевке из усмених успаванки не би ли дочарала значење микрокосмоса око којег протиче вода, односећи уроке. У четвртом поглављу на сличним примерима објашњава и слике прекорачених прелаза и илуструје их примерима из дечјих песама. Последично, долази до слике моста који се представља као прекорачена водена граница, а у односу на мост јунаци могу бити на прагу промене, промењени или да у односу на своје место спрам моста припадају свету људском или нељудском, горњем или доњем, мушком или женском, мртвом или живом. Поступним вођењем и тумачењем стихова, ауторка увиђа комуникацијску функцију слике моста и воде која се савладава и дефинише је као комуникациони канал који се отвара између два света.

Од почетка наслућивана временска димензија водене границе добија своје место у тумачењима Ане Вукмановић. Напоредно поставља јутарње одласке по чисту воду, обредна јутарња купања са забрањеним ноћним приступањима води и запажа да јутарња вода формира семантичко поље са соларним принципом и култном чистоћом, а ноћна – синоћна са хтонским и култном нечистоћом.

Темељно је преиспитана водена граница која одваја онострано од оностраног. Када простор преко воде подразумева оностраност, онда је то простор Другог или други простор. Ауторка наводи примере у којима простор преко воде може бити позитивно конотиран у сликама ишчекивања невесте, обредне поворке, али посебно истиче и она места у којима је граница непропусна и где се онострани свет представља као свет мртвих. На основу анализе различитих варијаната ауторка проналази да се у сликама утапања обликују богате представе лирских метаморфоза девојака у акватички пејзаж. Онострано је обојено темом смрти, а вода заборавља на изванредан начин превазилази смрт и прераста у симбол бесмртности. На завршетку поглавља, ауторка издваја слике савладаване воде као јединствене реализације проходне границе: копање бунара, прављење чесме, градње на води.

Наредно поглавље доноси развијену тему плодноне симболике воде у усменој лирици. Двострукоћ воде је и у овом поглављу тачка из које се грана даље трагање – вода носи одлике женског принципа рађања и мушког принципа оплодње када симболизује семе. Аутор-

ка зналачки отвара тему опште плодности преко слика бујања природе и сазревања девојке, подвлачећи законитост у којој вода доноси плодност и раст. У овом делу студије ауторка у фуснотама указује на етнографску литературу која додатно шири значења трагова које налазимо у усменој лирици.

У оквиру овог поглавља нарочито се издвајају песме за кишу – додолске, прпорушке, крстоношке, у којима вода има централну улогу. И киша у себи крије двоструку природу, те се у неким песмама дозива, а у другима се моли за њен престанак. Кишом као мотивом који повезује два семантичка поља везана за водени елемент – плодност и еротско искуство, ауторка долази до функције еротских мотива у лирским песмама, а у примерима које наводи уочава да се вода и еротско искуство симболички спајају у феномену границе, а тиме започиње откључавање умноженог опсега акватичких еротских метафора – мућење воде, заливање, пијење, разбијање суда и просипање воде. Тумачећи еротску симболику воде, ауторка поткрепљује претпоставке да се поетске представе граде моделовањем стварности и да се тим путем изграђују представе о лустративној снази воде у лирским песмама.

Шесто поглавље испитује симболички систем чисте и нечисте воде који се формира као културни конструкт повезан с култном чистотом и нечистотом. Ауторка издваја *воду неначету* и представља њен сложени просторни модел тако да још једном наглашава тему границе између два света. У сликама обредног купања и умивања ауторка изналази везу с љубавном магијом, што води даље разматрању теме о лековитој води која враћа девичанство, вида ране и лечи убоге.

Последње поглавље сажима пређени пут и рекапитулира уопришне тачке трагања за симболиком и значењима воде, њену амбивалентност, граничност и везу с различитим митопоетским представама. На крају, треба напоменути да је књига опремљена потребним научним апаратом: списком извора и литературе, резимеом на енглеском језику, индексом разматраних места из фолклорних текстова и белешком о књизи.

МА Марко Ђорђевић

докторанд на Филолошком факултету у Београду

Е-пошта: marko.j.djordjevic@gmail.com

Примљено: 15. 5. 2021.

Прихваћено: 1. 6. 2021.